

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gevangenis of toevluchtsoord? Vrouwen en de Rijkswerkinrichtingen in Nederland 1886-1934

Weevers, M.H.A.C.

Citation

Weevers, M. H. A. C. (2025, January 28). *Gevangenis of toevluchtsoord?: Vrouwen en de Rijkswerkinrichtingen in Nederland 1886-1934*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4178208>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4178208>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ontwerp omslag: Irene Klinkenberg

Gevangenis of toevluchtsoord?

Vrouwen en de Rijkswerkenrichtingen in Nederland 1886 - 1934

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof. dr. ir. H. Bijl,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op dinsdag 28 januari 2025
klokke 14.30 uur

door

Marian Hendrika Andrea Cornelia Weevers

geboren te Rotterdam
in 1957

Promotores: prof. dr. M.P.C. van der Heijden
prof. dr. M. de Koster (Universiteit Gent)

Promotiecommissie: prof. dr. M.L.J.C. Schrover
prof. dr. J. Kok (Radboud Universiteit Nijmegen)
dr. M. Pluskota
dr. W.G. Ruberg (Universiteit Utrecht)

Inhoudsopgave

Voor- en dankwoord	1
Hoofdstuk 1. Inleiding	3
1.1 'Ongeschikt om enige arbeid te verrichten': Maria Stoker.....	3
1.2 Bedelarij en landloperij in historisch perspectief.....	5
1.3 Geschiedenis van onderop	20
1.4 Methode en bronnen.....	23
Hoofdstuk 2. Agency: ook van toepassing op arme kwetsbare vrouwen?	35
2.1 'Een vriendelijk tevreden oud vrouwtje die haast niet meer voortkon': Engeltje Jans	35
2.2 Agency: verklaring waarom oude en zieke vrouwen in een rijkswerkinrichting belandden?.....	36
2.3 Pauper agency.....	40
2.4 Agency en gender	56
2.5 Conclusie en definitie van (pauper) agency voor dit onderzoek	62
Hoofdstuk 3. De maatschappelijke context in Nederland in de negentiende en begin twintigste eeuw .	65
3.1 'De hoop is duister maar het beste zullen wij blijven hopen...': Wiegertje Postema.....	65
3.2 Politieke en economische ontwikkelingen: staatsvorming en moderne economische groei	68
3.3 Sociale verhoudingen.....	74
3.4 De sociale kwestie en het beschavingsoffensief.....	78
3.4.1 Armenzorg: gunst of (onvoorwaardelijk) recht?	84
3.4.2 De strijd tegen onzedelijkheid en drankmisbruik	87
3.4.3 Verbetering van criminelen	90
3.4.4 Opkomst van de psychiatrie	91
3.5 Samenvatting en conclusie	97
Hoofdstuk 4. De werking van de rijkswerkinrichtingen	99
4.1 'Waardoor haar verblijf in de werkinrichting tot een werkelijke zegen zou kunnen zijn': Ida Heins	99
4.2 Van armenzorg naar rijkswerkinrichtingen	100
4.3 Doel rijkswerkinrichtingen: straf, bescherming van de samenleving, afschrikking of verbetering?	106
4.4 Definitie en toepassing bijkomende straf van opzending naar een RWI	111
4.5 De praktijk: bestuur en regime.....	116
4.6 Zedelijke verbetering: disciplineren of weldaad?	125
4.7 Samenvatting en conclusie	130
Hoofdstuk 5. De vrouwen in de RWI: arm, alleen én oud en ziek	131
5.1 'Daar zij zonder geld, huisvesting en middelen van bestaan niet wist hoe zij in haar onderhoud moest voorzien': Geertruida Hopman	131
5.2 Profiel vrouwelijke 'opgezonden' 1886 en 1934	135
5.2.1 Hoge recidive	136

5.2.2	Gemiddelde leeftijd hoog	139
5.2.3	Merendeel geboren in een (grotere) stad	146
5.2.4	Onvolledige gezinnen, alleenstaanden en ongehuwde moeders	150
5.2.5	Scharreleconomie: legale en illegale manieren om in het levensonderhoud te voorzien.....	157
5.2.6	Gezondheid (lichamelijk en geestelijk)	164
5.2.7	Religie	167
5.3	<i>Samenvatting en conclusie</i>	168
Hoofdstuk 6.	Op weg naar de RWI: wat zeggen de vonnissen?	171
6.1	<i>‘Dat zij daar kan breien omdat zij daar een goede bril krijgt’: Christina Koster</i>	171
6.2	<i>Afstand woonplaatsen en rechtbank van veroordeling</i>	173
6.3	<i>Verschillen in opzending tussen lente/zomer en herfst/winter</i>	177
6.4	<i>Veroordelingen voor openbare dronkenschap</i>	180
6.5	<i>Wat zeggen de vonnissen?</i>	182
6.6	<i>Samenvatting en conclusie</i>	195
Hoofdstuk 7.	Op zoek naar een weg uit de RWI: verzoeken om gratie	197
7.1	<i>‘Berouw gevoelende heeft zij zich tot mij gewend om vergiffenis’: Everdine Holstege</i>	197
7.2	<i>Uit vrees voor een ‘allerverderfelijkste invloed’: jonge meisjes in de RWI</i>	199
7.3	<i>Terugkeer noodzakelijk voor huishouden en kinderen</i>	206
7.4	<i>Ongunstige reputatie belemmering voor vervroegde vrijlating</i>	210
7.5	<i>Niet tot werken in staat</i>	217
7.6	<i>Om ‘de rijkgestichten niet weder tot last te wezen’</i>	219
7.7	<i>Samenvatting en conclusie</i>	223
Hoofdstuk 8.	Een volgende fase van opsluiting: naar een rijkskrankzinnigeninrichting	227
8.1	<i>‘Daar het zeer wenselijk is dat genoemde vrouw opgeborgen wordt’: Janna Foekens:</i>	227
8.2	<i>Rijkskrankzinnigengestichten</i>	229
8.3	<i>Profiel en levensloop</i>	231
8.4	<i>Reden overplaatsing</i>	235
8.5	<i>Ziektebeelden</i>	238
8.6	<i>Duiding diagnoses</i>	243
8.7	<i>Oorzaken</i>	245
8.8	<i>Behandeling</i>	247
8.9	<i>Samenvatting en conclusie</i>	250
Hoofdstuk 9.	Na de RWI: ontmoetingen met het damescomité van het Nederlands Genootschap tot Zedelijke Verbetering van de Gevangenen	253
9.1	<i>‘Zoo goed kon ze het nergens krijgen. Alleen ergens eens twee borrels’: Derkje Severs</i>	253
9.2	<i>Het damescomité</i>	255
9.3	<i>De ontmoetingen</i>	257
9.4	<i>Samenvatting en conclusie</i>	275
Hoofdstuk 10.	Conclusies	279

10.1.	<i>Opsluiting een gevolg van agency?</i>	279
10.2	<i>Consequenties voor de werking van de RWI's</i>	285
10.3	<i>Beperkingen, suggesties voor verder onderzoek en discussie</i>	287
Bronnen en literatuur		291
	<i>Archieven</i>	291
	<i>Websites</i>	292
	<i>Bibliografie</i>	293
Lijst van tabellen en figuren		327
Summary in English		329
	Prison or refuge? Women and the state labour institutions in the Netherlands 1886-1934	329
Curriculum vitae		333

Voor- en dankwoord

Uitdaging van de hersenen en een goed sociaal netwerk dragen in belangrijke mate bij aan gezond ouder worden, zo stellen verouderingswetenschappers. Het schrijven van een proefschrift blijkt in ruime mate in beide te voorzien. Het eerste spreekt voor zich, de tweede aanbeveling geeft aanleiding tot het bedanken van al degenen die mij hebben geholpen dit project tot een goed einde te brengen.

In de eerste plaats veel dank aan Catrien Bijleveld zonder wie dit proefschrift er niet was geweest. Zij was het die de suggestie deed om de vrouwen in de Rijkswerkinrichting tot onderwerp van een dissertatie te maken. Bij het schrijven daarvan plukte ik uiteraard de vruchten van onze eerdere samenwerking bij diverse artikelen. Voortvarend als Catrien is, had zij al contact opgenomen met een potentiële promotor, Frans van Poppel, die enkele nuttige suggesties deed maar wegens een naderend emeritaat moest afhaken.

Steeds enthousiaster voor het idee van een proefschrift, vond ik in Manon van der Heijden een uitstekende promotor. Vervolgens stond ik voor de uitdaging een gat van meerdere decennia in kennis te overbruggen tussen het einde van mijn studie geschiedenis en de start van dit onderzoek. Manon en copromotor Margo de Koster hebben mij, elk op eigen wijze en met eigen inbreng, geholpen dit gat te vullen met nieuwe kennis en vaardigheden. Hun waardevolle feedback, bemoedigende woorden en bruikbare suggesties vormden steeds een bron van inspiratie en stimuleerden mij om door te gaan. Dat geldt ook voor de uitnodigingen voor conferenties, waar ik de kans kreeg over mijn onderzoek te vertellen en van gedachten te wisselen met (inter-)nationale historici. Ik ben hen beiden voor dit alles zeer erkentelijk. De *Crime and Gender* groep droeg de eerste jaren van mijn onderzoek bij aan het vergroten van mijn kennis over criminele vrouwen en mannen in het verleden. Het was een genoegen daarbij aan te kunnen sluiten.

Buitenpromovendi missen de dagelijkse omgang met collega-vakgenoten en de gedachtewisselingen die het werken in een academische omgeving met zich meebrengt. Het contact met collegae buitenpromovendi Clare, Agnes, Eefke, Anneke en Nathalie maakte veel goed. Datzelfde geldt voor de ‘small gathering’: dank in het bijzonder aan Marlou Schrover en Cigdem Billur voor het faciliteren van deze bijeenkomsten.

De medewerkers van het Nationaal Archief, Tresoar, het Archief Utrecht en het Brabants Historisch Informatie Centrum droegen onvermoeibaar stukken aan. Vooral Annabella Meddens van het Noord-Hollands Archief was uiterst behulpzaam bij het vinden van informatie over veroordelingen van RWI-vrouwen en van dossiers van vrouwen die in Medemblik terecht kwamen.

Jan Kok ben ik erkentelijk voor zijn constructieve commentaar op mijn Posthumuspapier dat aanleiding gaf tot een grondige uitwerking van het concept pauper agency. Marjolein Schepers en Sietske van den Wyngaert namen de moeite mijn Posthumuspapieren van feedback te voorzien. Laura Nys deed waardevolle literatuursuggesties. Willemijn Ruberg droeg bij aan de kwaliteit van wat later hoofdstuk 8 zou worden via haar opmerkingen bij een allereerste versie hiervan. Hoofdstuk 5, in het bijzonder de passages over zuigelingen en kindersterfte, profiteerde van de kritische blik van Evelien Walhout. Graag maakte ik gebruik van het aanbod van Clare Wilkinson de Engelse samenvatting te controleren. Dat geldt ook voor het aanbod van Irene Klinkenberg om een ontwerp voor de omslag te maken. De leden van de leescommissie bedank ik voor hun zorgvuldige beoordeling van dit proefschrift.

Mijn (schoon-)familie, vriendinnen, vrienden en (ex-)collega's ben ik dank verschuldigd voor de interesse in mijn onderzoek en het vertrouwen dat ik dit uiteindelijk tot

een goed einde zou weten te brengen. Bij een enkeling ging die interesse zelfs zo ver dat zij aanboden (delen van) mijn proefschrift te lezen. Ik noem enkelen bij naam. Kid Schwarz versterkte met zijn enthousiaste reactie mijn vertrouwen in de goede afloop. Max Blondeau ben ik erkentelijk voor het kritisch toetsen van de vele bedachte stellingen, wat mij hielp tot een weloverwogen keuze te komen.

Zoals altijd komen de allerbelangrijksten aan het einde: Eric, Laura en Marc, jullie dragen al zo lang zoveel bij aan mijn levensgeluk. Eric nam bovendien, evenals Catrien en Laura, de moeite het eindproduct nauwgezet door te lezen en mij te wijzen op onduidelijkheden, inconsequenties en spel- en typefouten. Dank ook aan Hamish en Sadaf die de laatste jaren een belangrijk deel van het leven van Laura en Marc uitmaakten en daardoor ook van mijn leven.

Mijn ouders boden mij een warme en veilige omgeving en stimuleerden mij altijd het beste uit mijzelf te halen. Iets wat de vrouwen in deze studie moesten ontberen. Helaas kunnen zij deze mijlpaal niet meer meemaken: aan hen draag ik dit proefschrift op.